

Gazdik Gyula

Stratégiai erővonalak változása az izraeli-palesztin rendezési folyamatban (III.)

A tanulmánynak a Nemzet és Biztonság 2009/10. számában megjelent első része főképp az izraeli stratégiai prioritásokban 2004 végéig, a második intifáda lezárulásáig bekövetkező változásokat vizsgálta. A Nemzet és Biztonság 2010/3. számában közölt második rész az izraeli-palesztin viszonyban, a regionális folyamatokban lezajló változásokat a 2005-ös gázai izraeli kivonulástól 2008 júniusáig, az Izrael és a Hamász között létrejött hathónapos tűzszünet életbelépéséig elemezte. A folyamatokat 2009 nyaráig nyomon követő harmadik rész röviden bemutatja a térségbeli hatalmi átrendeződés főbb jellemzőit, a gázai konfliktus főbb stratégiai mozgatórugóit, a háború kihatásait, s nagy hangsúlyt helyez az Obama-adminisztráció és a Netanjahu-kormány hivatalba lépése után a palesztin kérdés kapcsán jelentkező amerikai-izraeli ellentétekre.

A térségbeli hatalmi status quo új vonásai

A poszthidegháborús kor második évtizedében a közel-keleti hatalmi erőviszonyokban számottevő változások mentek végbe. A 2001 szeptembere után az Egyesült Államok által elindított terrorizmus elleni háború az afganisztáni tálib rendszer megdöntése mellett 2003 tavaszán a bagdadi baaszista rendszer megdöntését eredményezte. Az ekkor hivatalban lévő, a liberális demokrácia több alapértékét egyetemes érvényűnek tekintő amerikai adminisztráció nagy hévvel hirdette, hogy Irak átalakítása „döntő áttörést” jelent majd a térségbeli és a globális demokrácia győzelméért folyó harcban. A valóság azonban ezek az elképzeléseket hamar szertefoszlatta, a várt gyors stabilizáció mind a két ország esetében elmaradt.

Egy új regionális feltételrendszer kialakítására tett további kísérletre a 2006 nyarán lezajlott háború kapcsán került sor, amikor

Izraelnek a libanoni Hezbollah szétzúzását Szíria meggyengítésével kellett volna összekapcsolnia. A cédrusok országában zajló súlyos anyagi és emberáldozatokat követelő izraeli légitámadások közepette a harcok kimenetelét elhamarkodottan lefutottnak vélő amerikai külügyminiszter július 21-én tartott washingtoni sajtókonferenciáján hangsúlyozta, hogy a térségben a korábbi status quo visszatérése nem kívánatos. Condoleezza Rice a libanoni fejleményeket egy új Közel-Kelet „szülési fájdalmainak” nevezte. A régió számos országában nagy megütközést keltő kijelentésnek volt igazságtartalma, persze más értelemben, mint ahogy ezt Rice gondolta. A konfliktus, mely Izraelnek is érzékeny veszteségeket okozott, nem vezetett a Washington által várt libanoni, szíriai átrendeződéshez, Irán elszigeteléséhez. A terrorizmus elleni háború következtében valóban egy új Közel-Kelet formálódott, melyben Amerika továbbra is fontos szereplő maradt, de már korántsem rendelkezett olyan tekintéllyel,

mint korábban. Washington legfontosabb közel-keleti stratégiai partnere, Izrael mellett fajsúlyos tényezővé lépett elő a „síita nagyhatalom” Irán, s a neoottomán aspirációkat mind markánsabban képviselő Törökország. A két ország között jelenleg fennálló érdekközösséghez kapcsolódnak: Szíria, Libanon, Katar, az amerikai jelenlét és a belső problémák miatt külpolitikai téren egyelőre óvatosan „lépegető” síita többségű Irak, valamint a Teherán proxy-szervezeteinek tekintett Hezbolláh és Hamász. Mindez egy eléggé cseppfolyós képződmény, melynek egy szilárdabb regionális hatalmi tömbbé válását számos eltérő érdek nehezíti.

A csoportosuláson belül a két meghatározó, birodalmi múlttal rendelkező állam közül a több mint egy évtizede EU-tagjelölt Törökország a poszthidegháborús korszakban főként a kaukázusi, közép-ázsiai régióra tekintett. Közel-keleti hatalmi súlyának látványos növekedése az elmúlt években indult meg. A 2002 óta hatalmon lévő Igazság és Fejlődés Pártja külpolitikai filozófiájának formálódására nagy hatást gyakorolnak Ahmet Davutoğlu írásai. A 2009 májusában a külügyek irányítására felkért akadémikus úgy véli, hogy a világban a legfőbb válaszvonalat a vallási értékekben meglévő eltérések jelentik. A muszlimok e tekintetben a nem muszlimok felett állnak, de meghatározó civilizációvá csak összefogva válhatnak. Sajnálattal állapítja meg, hogy országa a köztársaság 1923-ban történt kikiáltása után a Nyugattal való kapcsolatok kedvéért elhanyagolta a Közel-Keletet, s az egyensúlyt most helyre kell állítania.

Törökország nem rendelkezik nukleáris arzenállal, de NATO-tag lévén veszély esetén a kollektív védelem rá is kiterjed. Ankara a közel-keleti térség nukleáris fegyvermentessé tételének fontosságát hangsú-

lyozza. Ennek keretében Teherán kísérleti programjának békés mederben tartása mellett a térség jelenleg egyetlen nukleáris fegyverrel rendelkező hatalma, Izrael arzenáljának leépítését is fontosnak tartja. A Teheránnal sokrétű gazdasági kapcsolatot fenntartó Törökország 2009 májusában Brazíliával karöltve kísérletet tett az iráni „atomvita” rendezésére, de az Iránnal aláírt egyezménynek nem sikerült az ENSZ Teheránnal szembeni újabb szankciós határozatát megakadályoznia. A döntést a NATO-tagállamok közül egyedül az ankarai kormány nem fogadta el.

Az EU-csatlakozást fontosnak tartó külügyminiszter által megjelölt egyik fontos cél, hogy az ország 2023-ra az EU fajsúlyos tényezőjévé váljon. Törökország, Szíria, Libanon és Jordánia között egyezmény született egy szabadkereskedelmi övezet 2011-ben történő létrehozására. A nagyobb szunnita arab államok meggyengülése nyomán támadt új elvileg kedvez Ankara neoottomán hatalmi törekvéseinek. Kérdéses, hogy ezt mennyiben sikerül elérnie, mivel a közös birodalmi múlt nosztalgijára építő török vezető szerep nem túlságosan vonzó az arab hatalmi elit körében. A közvélemény szintjén Ankara népszerű, mivel átértékelte az Izraellel való különleges kapcsolatait, s különösen a gázai háborútól kezdve a palesztin ügyet hangsúlyosabban támogatja. Igaz, hogy figyelmével a Nyugat által támogatott PNH helyett inkább az Irán és Szíria által támogatott Hamászt tünteti ki.

A régió másik meghatározó hatalmi tényezője Irán – mely részben annak köszönhető felemelkedését, hogy az Egyesült Államok a vele szemben álló bagdadi és kabuli rendszereket megdöntötte – napjainkra a nukleáris fegyver előállításának közelébe került. Teherán a háromezer éves civilizációs örökségére, az ország geostra-

tégiai helyzetére, a térségben játszott szerepére hivatkozva igényt formál arra, hogy ismerjék el „legitim jogait és érdekeit” az itteni stabilitás fenntartásában. A nukleáris hatalommá válás motivációjánál a térségbeli vezető szerep alátámasztása és Izrael ellensúlyozása mellett egy másik fontos szempont is szerepet játszik: Ázsia más meghatározó civilizációit képviselő államok már rendelkeznek ezzel az eszközzel. Teheránban úgy vélik, hogy a földrajzilag közelebb eső India és Pakisztán esetében az atomfegyver az elrettentést, ezzel szemben az izraeli arzenál a Közel-Kelet „leigázásának” elősegítését, a dominancia biztosítását szolgálja. A fegyverkezési verseny egyetlen alternatíváját itt is a térség nukleáris fegyvermentessé tételében látják.

A palesztin politikai erők közül Irán a Hamászt támogatja, mely a helyi Muzulmán Testvériségből jött létre. A szunnita csoportosulás egyiptomi „anyaszervezete” az iráni iszlám forradalom 1979-es győzelmét jelentős fordulópontnak tartotta. A Khomeini vezette új iráni vezetés retorikájában a palesztin ügygel való szolidaritás nagy hangsúlyt kapott, de a színpalak mögött a palesztin ellenállást ekkor domináló, Arafat vezette nacionalistákhoz fűződő viszonyt kezdettől éles ellentétek jellemezték. Ez sok vonatkozásban napjainkban is érezteti a hatását.

Egy új amerikai stratégia formálódása

Noha a 2007 februárjától Irakban végrehajtott amerikai hadművelet, az úgynevezett *surge* jelentősebb sikereket hozott, sőt a következő év novemberében megszületett az egyezmény az amerikai erők visszavonásáról, de ez az iraki vállalkozás negatív összképét nem módosította. Amerikai

kezdeményezésre az annapolisi folyamat keretében, 2007 őszén a washingtoni prioritásokban hosszú évekig elhanyagolt területnek számító izraeli–palesztin tárgyalások is újrateküdtek. A konzultációk legfőbb célja az volt, hogy még Bush elnökségének időszakában megállapodás jöjjön létre a végleges rendezésről. A megbeszélések azonban a 2008 decemberében kirobbant gázai háború miatt megszakadtak.

A Bush-korszak végén az addigi közel-keleti politika mérlegéről, a továbblépés lehetőségéről szóló viták mindinkább szaporodtak. A *Carnegie Endowment for International Peace* égisze alatt 2008 márciusában tartott fórumon a térség egyik neves szakértője, Marina Ottaway hangsúlyozta, hogy a régió összetett problémáit nem lehet konfrontatív módon kezelni. Az iraki beavatkozással felborult az itteni hatalmi egyensúly, a 160 ezer amerikai katona jelenléte ellenére a stabilitás gyenge lábakon áll, Irak a demokrácia itteni mintaországá helyett „bukott állammá” vált. Szerinte egy új hatalmi egyensúlyt nem az Egyesült Államok és a térségbeli „mérsékelt államok”, hanem Irán és az itteni országok párbeszéde révén lehet elérni.

Az ismert Irán szakértő, Karim Sadjadpour utalt arra, hogy 2003-ban Irán hajlandó lett volna kiterjedtebb együttműködésre az Egyesült Államokkal, s jóval kevesebb ellentételezéssel beérte volna. De a helyzet 2008-ra alapvetően megváltozott: Teherán jóval magasabbra srófolta az árat, s ezt kevesebb engedménnyel ellentételezi. A közel-keleti rendezésről szólva Sadjadpour kijelentette, hogy a megoldáshoz vezető út nem Bagdadon és nem Jeruzsálemen, hanem Teheránon keresztül halad. A fórumon az izraeli–palesztin rendezés perspektíváit részletesebben is elemző Nathan J. Brown emlékeztetett arra, hogy a Bush-adminisztráció

ráció már egy eleve rossz helyzetet örökölt. Ebben a korszakban a rendezés fő iránya a két állam megoldás lett, mely széles körű nemzetközi támogatottságra tett szert. Mindez figyelemre méltó, mivel alig egy évtizeddel korábban e koncepció magában az Egyesült Államokban sem volt a hivatalos álláspont része. A George Washington University tanára – aki elismerte, hogy kissé szkeptikus a két állam megoldás „életképességét” illetően – az előrelépés legnagyobb akadályainak a két nép között meglévő, mélyen gyökerező bizalmatlanságot, s az egységes palesztin vezetés hiányát nevezte.

A demokraták jelöltjének, Barack Obamának a győzelmét hozó 2008. novemberi elnökválasztások után *Restoring the Balance: A Middle East Strategy for the Next President* címmel jelent meg az a kötet, mely a *Council on Foreign Relations* és a *Brookings Institution* szakértőinek a térségbeli politikai ajánlásait tartalmazta. A projekt két irányítója, Richard N. Haass és Martin Indyk közös írását, mely a javaslatokat összegezte, *Beyond Iraq: A New U.S. Strategy for the Middle East* címmel a *Foreign Affairs* is leköszölte. A két ismert szaktekinetly a Bush-korszak regionális politikájának nagyfokú átértékelését javasolta. Hangsúlyozták, hogy véget kell vetni annak, hogy a közel-keleti amerikai politikát Irak dominálja. A terrorizmus elleni harc továbbra is Washington politikájának integráns, de nem meghatározó része kell, hogy legyen. Az Egyesült Államok térségbeli tekinetlye csökkenésének okát az arab–izraeli rendezés elmaradásában, az elhúzódó iraki háborúban, s az itteni autoritárius rendszerek demokratizálásának sikertelenségében látták. Fontosnak tartották, hogy a hivatalba lépő új elnök a muszlim világ számára tegye egyértelművé, hogy nem az iszlámmal állnak háborúban, hanem szél-

sőségesek kisebb csoportjaival, akik a válás tanításaival is szembemennek. Ez az ajánlás persze önmagában nem volt új, mivel a civilizációk közötti konfliktus tagadása jegyében az iszlám vallás értékeinek és a muszlim terroristáknak a megkülönböztetése a hivatalos megnyilatkozásokban már a Clinton-adminisztráció időszakában, a kilencvenes években is számos alkalommal megtörtént. Sőt, a szeptember 11-i tragédia után ezt Bush elnök is több beszédben megismételte. Ami új volt, hogy a hangsúly az egész muszlim világnak szóló üzeneten, illetve az Egyesült Államokkal szembeni bizalmatlanság feloldásán volt. A közel-keleti konfliktust tekintve nagy jelentőséget tulajdonítottak annak, hogy Izrael és Szíria között megállapodás jöjjön létre, mivel ez hozzájárulna Damaszkusz és Teherán eltávolodásához, Irán elszigeteléséhez. Az izraeli–palesztin konfliktus kapcsán azt javasolták, hogy „amíg lehetséges”, sürgős diplomáciai kezdeményezéseket kell tenni a két állam megoldás realizálása érdekében, s fontosnak tartották, hogy a Hamász is valamilyen formában része legyen a rendezésnek. Sőt, megfelelő feltételek esetén azt sem tartották kizártnak, hogy a Gázát uraló iszlámisták és az Egyesült Államok képviselői között alacsony szinten kontaktus jöjjön létre. A cikk szerzői némiképp alábecsülték az Irán és Szíria közötti kapcsolatok szilárdságát, s a Hamász rendezésbe való bevonásának összetettségét sem vették megfelelőképp tekintetbe.

Az első afroamerikai elnökként 2009 januárjában a Fehér Házba költöző, muszlim családi kapcsolatokkal rendelkező Barack H. Obama a közel-keleti politikája gyakorlati megvalósításakor igyekezett azon az ösvényen haladni, melyet a *Restoring the Balance* készítői ajánlottak a számára. A Bush-korszak unilateralizmusával szem-

ben a multilateralizmushoz való visszatérést szorgalmazó elnök közel-keleti prioritásai között első helyen állt az iraki háború befejezése, ezt követte az izraeli–palesztin viszony, az iráni hatalmi törekvések kezelése, az afganisztáni helyzet konszolidálása, s a muszlim világban erősen megingott bizalom helyreállítása. Beszédeiben nagy hangsúlyt kapott a globális terrorizmus elleni harc folytatása, amelyben a fő frontnak Afganisztánt és Pakisztánt tekintette.

A kampányidőszakban hangoztatott regionális prioritások realizálását illetően azonban az elnöki ciklus első időszakának eredményei elmaradtak a várakozásoktól. A „legnagyobb sikert” az iraki konszolidáció terén sikerült felmutatni, de ahogy láttuk, az ehhez vezető döntő lépések még a sokat kárhozott Bush-korszakban történtek. A másik, kihatásában inkább felemásnak nevezhető sikert az adminisztráció az Egyesült Államokról a muszlim világban kialakult kép kedvezőbbé tételében tudta elérni. A diplomáciai gesztusok mellett ez nem kis részben az elnök sokakat magával ragadó fellépésének volt köszönhető. Már az nagy feltűnést keltett, hogy néhány nappal a hivatalba lépése után, 2009. január 27-én az első exkluzív interjú az al-Arabíjja hírtelevízióknak adta. Ugyancsak fontos mozzanat volt, hogy Obama március 20-án üzenetben fejezte ki jókívánságait mindazoknak, akik a *noruz* ünnepével köszöntik a perzsa időszámítás szerint az újesztendőt. Néhány héttel később, április 6-án Obama az ankarai parlament pulpitusát használta fel arra, hogy a bilaterális kapcsolatok mellett szóljon Amerikának az iszlám világgal való kapcsolatairól. Mindezek lépcsőfokok voltak a muszlim világhoz szóló beszédéhez, melyre június 4-én került sor a Kairói Egyetemen. Ebben az elnök kijelentette, az iszlám része Amerikának, s hangsúlyozta,

hogy soha sem lesznek háborúban az iszlámmal. Az iraki háborút közvetve hibás döntésnek nevezte, s bejelentette, hogy 2012-re az összes amerikai alakulatot kivonják az országból.

Az adminisztráció egyik látványos kudarca a részben fő prioritásnak tartott izraeli–palesztin tárgyalások elindítására tett kísérlet volt. A kérdés fontosságát jól érzékeltette, hogy George Mitchell volt szenátor kérték fel koordinátornak, aki a második intifáda kirobbanásának okait vizsgáló korábbi nemzetközi bizottság vezetőjeként mindkét fél bizalmát élvezte. Térségbeli témákat is érintve a februári müncheni biztonsági konferencián John Biden alelnök megerősítette a két állam megoldás melletti elkötelezettséget, de hozzátette, hogy a 2002-es arab béketerv pozitív elemeinek felhasználásával az arab államok és Izrael közötti kapcsolatok átfogó rendezésére törekednek. Említtett kairói beszédében az elnök nagy nyomatékkal szólt egy palesztin állam létrehozásának, a településpolitika leállításának, a gázai humanitárius helyzet javításának fontosságáról. Az elemzők azonnal kiemelték, hogy Obama nem terroristának, hanem egy olyan szervezetnek nevezte a Hamászt, amelynek van bázisa a palesztinok körében. Ugyanakkor sürgette, hogy a Hamász ismerje el Izraelt, mondjon le az erőszakról és tartsa be a korábbi megállapodásokat.

Izraeli stratégiai prioritások a gázai konfliktus időszakában

Izrael biztonságpolitikai környezete részben javult, sok szempontból azonban összetettebbé vált a 2005-ös gázai kivonulás utáni időszakban. Jeruzsálem szempontjából pozitív volt a bagdadi rendszer bukása, de az itteni instabilitás állandósulása,

Irán megerősödése a kihívásokat erősítette. Izrael elsősorban a Teherán nukleáris programjából eredő veszélyek napirenden tartásával, s az annak támogatását élvező libanoni Hezbollah és a Hamász elleni fellépéssel próbálta Irán befolyását gyengíteni. A síita szervezet ellen 2006-ban vívott háború Izrael elrettentő erejének nimbuszán csorbát ejtett, ez pedig az erőt tisztelő környezetben az ellenfelek számára fokozott bátorítást jelenthetett. A Hamász 2007. júniusi gázai hatalomátvétele, ezzel a palesztin autonóm terület kettészakadása stratégiai szempontból kedvező volt Izraelnek. A Mahmúd Abbász vezette PNH befolyása ezt követően a ciszjordániai autonóm körzetekre zsugorodott, s mozgásterét az e területekre kiterjedő izraeli katonai ellenőrzés tovább korlátozta. Az autonóm régió hatalmi erőviszonyaiban bekövetkező változás jó ürügyként szolgált arra, hogy a palesztin államiság megvalósításáról inkább csak elvi síkon beszéljenek. Már a Hamász győzelmével végződő 2006. januári palesztin választások után egyre több írás foglalkozott azzal, hogy az egyik lehetséges kiút e téren a ciszjordániai autonóm körzetek és Jordánia közötti föderáció vagy konföderáció lenne. Az autonóm területek kettészakadásával a hásimita királysággal való fúzió perspektívája új dimenziókat kapott.

A gázai fordulat után Izrael megerősítette az övezet körül korábban létrehozott blokádot. A fegyvercsempészség megakadályozása, a Hamász-uralom gyengítésével indokolt intézkedések egyre súlyosabb nélkülözésnek tették ki a lakosságot. A feketekezeskedelem szerepe nagyban növekedett, az egyiptomi határ alatt futó alagutakon nemcsak fegyvert, hanem a lakosság számára létfontosságú üzemanyagot, élelmiszert is csempészték. Izrael számára fokozott biztonsági kockázati tényezőt je-

lentettek a gázai területről 2001 áprilisa óta tartó rakétatámadások. A rövid hatótávolságú, alacsony találati pontosságú eszközökkel végrehajtott támadások az izraeli hatóságok elővigyázatossági intézkedései következtében kevés emberéletet követeltek, de jelentős anyagi károkat okoztak. A folyamatos támadások célja az érintett területeken a bizonytalanságérzet állandósítása volt, melyet részben sikerült is elérni. Izraeli részről időszakos, de számos polgári áldozatot követelő, főként tűzérsgéi, légi kötelékekkel végrehajtott ellencsapásokkal válaszoltak.

Új helyzet állt elő azzal, hogy a Hamász 2008. február 28-án első ízben lőtt ki rakétákat egy nagyobb populációval rendelkező izraeli helysége, Askelón városára. Feltehető volt, hogy a tengerparti lakossági központ rendszeres célponttá válik, s a támadások más, a rakéták hatósugarába eső városokra is kiterjednek. Ebben az évben az övezetből a korábbiakhoz képest jóval több, összesen 3258 rakétát és aknavető gránátot lőttek ki az izraeli területekre. Jossi Alpher izraeli elemző szerint az Askelón ellen végrehajtott Hamász-támadás volt az a pont, amikor a Hezbollah elleni háború tapasztalatai miatt hezitáló izraeli vezetés elhatározta, hogy kiterjedt katonai csapást mér a palesztin iszlámista szervezetre. Alpher megjegyzését mindenképp ki kell egészíteni azzal, hogy a szakértők, politikusok közül sokan úgy látták, hogy a 2006-os libanoni konfliktus során elkövetett hibák, a viszonylag nagyszámú áldozat és a presztízsvesztés ellenére az egyik fő célt sikerült elérni: nem valószínű, hogy a rá mért csapások következtében a Hezbollah a közeljövőben egy újabb konfliktust merne megkockáztatni. A háború tanulságait mindenesetre le kell vonni, s egy következő összeütközésre jóval alaposabban kell felkészülni. A Ha-

más „megregulázásáról” szóló döntés számos szempontnak eleget tevő opcióknak tűnt. Az ürügy adott volt, a csoportosulást a nyugati világ is terrorista szervezetnek minősítette, számítani lehetett az arab politikai tényezők, közülük is elsősorban Egyiptom és a PNH hallgatólágos támogatására. A Hamászt Irán proxyszervezetének tartották, az ellene indított támadással tulajdonképpen Teheránnak lehetett egyértelmű figyelmeztetést küldeni. Feltételezték, hogy egy kiterjedt elrettentő csapás hatására a Gázát uraló iszlámista szervezet beszünteti az izraeli területek elleni rakétatámadásokat, s egy újabb konfrontáció kockázatát jó ideig a Hamász sem fogja felvállalni. Nagyon fontos szempont volt az is, hogy az izraeli katonai csapás-mérő erő imázsát a térségben helyre kellett állítani. A kormánykoalíció vezető ereje, a Kadíma Párt arra számított, hogy egy sikeres gázai katonai vállalkozás a 2009 februárjára előrehozott választásokon megerősíti majd a miniszterelnököt ért korrupciós vádak és a belső ellentétek miatt meggyengült csoportosulás helyzetét. A tervezett csapást a Bush-adminisztráció időszakában volt célszerű végrehajtani, mivel a 2008. novemberi elnökválasztást valószínűleg megnyerő demokraták közlekedési politikájában várható hangsúlyeltolódások miatt hasonló amerikai támogatás a későbbiekben megkérdőjeleződni látszott.

Az Izrael és a Hamász között egyiptomi közvetítéssel, 2008 júniusában életbe lépett nem hivatalos tűzszünet kezdettől fogva eléggé törekenynek bizonyult. Mind a két fél készülődött a december 19-én lejáró fegyvernugvás utáni időszakra. Október elején nemzetközileg is feltűnést keltő interjújában Gadi Eisenkot tábornok, az Izraeli Védelmi Erők (IDF) Északi Parancsnokságának vezetője közölte, hogy a Hezbollahnal való újabb konfrontáció so-

rán nem fogják a rakétakilövőket, erődtírnéyek leküzdésével a katonák életét kockáztatni, hanem – a világ tiltakozásával nem törődve – falvak egész sorát fogják lerombolni. A Dahíja-doktrína jegyében fogant, szokatlanul kemény hangú figyelmeztetés vélhetően azt a célt szolgálta, hogy elrettentse az Irán által támogatott libanoni szervezetet attól, hogy a Hamászszal küszöbön álló konfrontáció időszakában északon támadást kezdeményezzen. Mintegy két héttel az amerikai választások után elkészült az izraeli támadási terv. A december 19-én lejáró tűzszünetet a Hamász nem hosszabbította meg, a Gázai övezetből a rakétatámadások száma ismét nagyban növekedett. A fegyvernugvás újabb hathónapos meghosszabbítására az iszlámisták csak akkor lettek volna hajlandók, ha a blokád feloldására egyértelmű garanciákat kapnak.

Az óriási technikai fölényben lévő izraeli hadsereg 2008. december 27-én „Öntött ólom” fedőnéven, a Dahíja-doktrínát követve kiterjedt támadást indított az övezetben lévő Hamász-erők, s a velük szövetséges fegyveres csoportok ellen. Magának a háborúnak két szakasza volt: a 2008. december 27-től 2009. január 3-ig terjedő légi, s a január 3-tól január 18-ig tartó légi-földi fázis. A háború második szakaszában az izraeli erők kettévágták az övezetet, a szárazföldi erők az északi zónára koncentráltak, délen továbbra is a légierő játszotta a főszerepet. A hadműveletek második fázisának offenzív része nagyjából január 15-ig tartott, amikor is megkezdődött az izraeli erők visszavonulása, ennek során a lakosság számára fontos „struktúrákban” szisztematikus rombolást végeztek. Az izraeli nemzetbiztonsági kabinet január 17-én este, a háború 22. napján úgy döntött, hogy a következő napon a hajnali órákban a hadsereg beszünteti a hadműveleteket. A dön-

tést Ehud Olmert az ülést követő sajtókonferencián jelentette be, ahol kifejtette, hogy Izrael elérte a kitűzött célokat, a Hamászt a harcok során súlyos csapás érte, s az ország fenyegetettsége nagyban csökkent. A miniszterelnök aláhúzta, hogy a Hamászt a regionális hegemoniára törekvő Irán „építette fel” Gázában, s ugyanolyan szerepet szánt neki, mint a Hezbollahnak Libanonban. Izrael visszafogottságát a gyengeség jeleként értelmezték, s ebben nagyon elszámították magukat. Nem gondolták volna, hogy a választások előestéjén Izrael ilyen kiterjedt katonai csapást indít a realitások megváltoztatása érdekében. Meg erősítette, hogy Gázát egy jövődöbeli palesztin állam részének tekintik.

A három héten át tartó háború jelentős számú polgári áldozatot követelt, s különösen súlyos helyzetet teremtett, hogy a lakosság mindennapi életvitele szempontjából fontos struktúrákban óriási károk keletkeztek. A történelem feletti nemzetközi felháborodás hatására az ENSZ Emberi Jogok Tanácsa tényfeltáró bizottságot nevezett ki azzal a feladattal, hogy „független és pártatlan” módon vizsgálja meg az emberi és humanitárius jogba ütköző összes cselekedetet, mely a háború előtt, alatt és az utána következő hónapokban történt. A dél-afrikai Richard J. Goldstone vezette bizottság tényfeltárásának eredményeit tartalmazó vaskos jelentést a világszervezet 2009 szeptemberében hozta nyilvánosságra. Az emberi jogok és a nemzetközi humanitárius jog áthágását számos esetben megállapító, mind a két felet háborús bűncselekmények elkövetésében is elmarasztaló dokumentum a különböző fórumokon éles viták homlokterébe került.

Izrael a gázai háborúban nem törekedett a Hamász teljes szétzúzására, a cél a szervezet meggyengítése, s az újabb támadásoktól való elrettentése volt. A későbbi

hónapok azt mutatták, hogy ezt többé-kevésbé sikerült elérni.

Az amerikai és az izraeli rendezési prioritások eltérései

Bár a 2009 februárjában lezajló választásokon a Likud Párt egy mandátummal a Kadíma mögött maradt, a parlamenti erőviszonyok alapján mégis a csoportosulás vezére, Benjamin Netanjahu alakíthatott kormányt. Egy évtized után újra a miniszterelnöki székbe került politikus március végén mutatta be kormányát az izraeli képviselőházban, a Knesszetben. Az ez alkalommal elmondott beszédében országára nézve a legnagyobb veszélyt a radikális iszlám terjedésében, a nukleáris fegyver előállításán munkálkodó, Izrael megsemmisítésére törekvő iráni rendszerben látta. Emlékeztetett arra, hogy a „radikális iszlám terroristái” az országot északról és délről egyaránt fenyegetik. A palesztin vezetőknek, ha békét akarnak, több előfeltételt is teljesíteniük kell: így harcolniuk kell a terrorizmus ellen, a gyerekeiket a béke szellemében kell nevelniük, s fel kell készíteniük a népüket arra, hogy Izraelt a zsidó nép nemzeti otthonaként ismerjék el.

A miniszterelnök a PNH-val az együttműködést gazdasági, biztonsági és politikai téren tartotta lehetségesnek. Nem zárkózott el a béketárgyalásoktól, egy végleges rendezési megállapodástól, amelyben a palesztinok rendelkezhetnének mindazon jogosultságokkal, amelyek a saját maguk kormányzásához szükségesek, kivéve azokat, melyek Izrael Állam létét és biztonságát fenyegethetik. Beszédében Netanjahu egy palesztin állam létrehozásának lehetőségére még közvetett módon sem utalt. A cionizmus neorevizionista vonulathoz tartozó politikus a két állam megol-

dásnak igazából sohasem volt igazán a támogatója. Az irányzat megalapozójának, Vlagyimir Zsobotyinszkijnek a tanítványai közé tartozó apja mellett Menáhem Begin volt a példaképe. A korábbi miniszterelnök hajlandó volt az 1967-ben elfoglalt régiók egy részének feladására, de Ciszjordániában, vagy ahogy ő nevezte: Júdeában és Szamáriában igyekezett visszafordíthatatlan helyzetet teremteni. Netanjahu a beszédében lényegében a Likud Párt 1992 februárjában nyilvánosságra került tervezetéhez tért vissza, mely egy szélesebb önkormányzati jogokkal rendelkező palesztin autonóm entitásról szólt. A miniszterelnök a végleges rendezési témákat (Jeruzsálem, a megszállt területeken lévő zsidó települések, menekültkérdés, vízmegosztás stb.) expozéjában egyáltalán nem is említette.

A parlamenti bemutatkozáson elhangzottak nem keltettek különösebb meglepetést, mivel számos elem már első miniszterelnöksége időszakából is ismert volt. Netanjahu és környezete valós szándékai ba érdekes bepillantást adott az az interjú, melyet március 1-jén, tehát még az izraeli koalíciós tárgyalások időszakában a palesztin kérdés ismert amerikai szakértője, Helena Cobban készített a Likud vezetéséhez közel álló biztonságpolitikai szakértővel, Efraim Inbarral. A Bar-Ilan University keretében működő *Begin-Sadat Center for Strategic Studies (BESA)* vezetője az izraeli–palesztin békefolyamat jövőjét firtató kérdésre úgy válaszolt, hogy ebben a vonatkozásban számukra nem az arab, hanem az amerikai vélemény a döntő. Úgy vélte, hogy ennek sikerében ott igazából senki sem hisz. Szerinte a két állam alternatíva leáldozóban van, országa a palesztin területek közül Gázával ellentétben Ciszjordániát nem adhatja fel, mivel az túlságosan is közel van országga stratégiailag

fontos területeihez. A palesztinoknak nincs nagy kaliberű vezetőjük, a PNH nem tudja garantálni Izrael számára a megfelelő biztonságot. Ideális megoldásnak azt tartotta, ha Ammán szerepet vállal a Nyugati Parton, s Jordánia, valamint a palesztin autonóm területek között létrejön egy konföderáció. Szerinte azonban a következő években reálisan elsősorban „konfliktusmenedzselésre” lehet számítani. Fő feladat marad a feszültség, a szenvedés csökkentése, vigyázva arra, hogy közben ne haragítsák magukra túlságosan az amerikaiakat. Továbbra is fennmarad tehát az izraeli katonai ellenőrzés, s folytatódik az izraeli településpolitika. Ez utóbbiról kijelentette, hogy ez egyfajta készítés is a palesztinok számára, hogy diplomáciai téren tanúsítsanak nagyobb rugalmasságot. Emlékeztetett arra, hogy a települések létrehozása az oslói egyezmények aláírása után is folytatódott.

A Bush-kormányzat időszakában követett gyakorlatból kiindulva Inbar úgy vélte, hogy az Obama-adminisztráció részéről a településpolitika megváltoztatása érdekében várható nagyobb nyomást kezelni tudják egykét településképződmény látványos felszámolásával, s a jó szándék bizonyosságaként néhány ciszjordániai útkadály eltávolításával. Az amerikaiak különben is annyi más térségbeli problémával vannak lekötve, hogy nincs módjuk az itteni folyamatokra alaposabban fókuszálni. Mindehhez persze hozzá lehet tenni, hogy a korábbi esetek tanúsága szerint a megszüntetett településképződmények helyett rövidesen újak keletkeztek, s az útkadályok általában valamilyen palesztin terrorcselekményre való hivatkozással visszakerültek.

A Gázai övezetben fennálló status quóval kapcsolatban Inbar azt az ironikus kijelentést tette, hogy „a Hamász jó a zsidóknak”, „amíg ők ott vannak, az ajándék nekünk”.

Ennek köszönhetőn az izraeli kormány nincs erőteljes presszióknak kitéve a békefolyamat folytatása érdekében. A kialakult helyzet az Egyiptomra történő nyomásgyakorlás lehetőségeit is kiszélesíti. Kairóban az övezetből történő menekültkirajzás következményeitől nagyon tartanak. Egyiptomra nyomást kell gyakorolni, hogy akár közvetlenül, akár egy bábkormány – mely akár a Hamász képviselőiből is állhat – révén vállaljon jelentős szerepet Gázában. Tehát a megoldási javaslatok között Ciszjordániához hasonlóan itt is előjött az 1967-es harmadik arab–izraeli háború előtti status quónak a változó körülményekhez igazított újragondolása. Inbar helytelenítette, hogy a nemzetközi közösség jelentős támogatást akar biztosítani Gáza újjáépítésére. Ezt azzal indokolta, hogy ez a stratégiai elképzeléseket veszélyezteti, így nem segíti elő Abbász helyzetének megerősítését. Figyelmeztetésként hozzátette, ha a nemzetközi közösség mégis ragaszkodik a szándékához, akkor számos lehetőségük van a folyamat lelassítására.

Ahogy az Inbar-interjúból is kitűnt, az új amerikai adminisztráció izraeli–palesztin békefolyamattal kapcsolatos prioritásait „jóval könnyebben kezelhetőnek” vélték. A Netanjahu-kormány megalakulását követő hetekben azonban egyre több szó esett arról, hogy mennyiben lehet számítani Obama szoros támogatására. A BESA által két héttel az első amerikai–izraeli csúcstalálkozó előtt május 4-én közzétett közvélemény-kutatási eredményekből kitűnt, hogy a válaszadóknak csak 38 százaléka véli úgy, hogy az elnök barátságos/nagyon barátságos Izrael irányába. Ez majdnem a fele volt a Bush elnök esetében 2007-ben regisztrált 73 százaléknak. A válaszadók 63 százaléka úgy gondolta, hogy Obamának a muszlim világ felé tett nyitása Izraelt hátrányosan fogja érinteni. Arra a kérdésre,

hogy mennyire esnek egybe az Egyesült Államok és Izrael közel-keleti érdekei, 39 százalék mondta azt, hogy ezek hasonlóak, szemben a 2007-es felmérés 60 százalékos mutatójával.

Ezek a közvélemény-kutatási eredmények nem voltak különösebben hízolgóek Obamára nézve. A másik oldalon feltűnést keltett Anthony H. Cordesman május 15-én közzétett írása, mely a két fél közti ellentéteket próbálta egy kissé részletesebben, a csúcstalálkozó előtt szokatlan szókimondással körüljárni. A CSIS neves, főként közel-keleti témákkal foglalkozó stratégiai elemzője aláhúzta, hogy az Egyesült Államok és Izrael szövetségesek, de ez nem jelenti azt, hogy a stratégiai érdekeik is azonosak lennének. Az Izrael biztonsága melletti kiállás nem jelenti azt, hogy az amerikai elnök nem konfrontálódhat az izraeli miniszterelnökkel, aki megpróbál a béke lehetőségeinek felkutatásától eltávolodni. Remélhetőleg Netanjahu végül is magáévá teszi a tárgyalások megindítására irányuló amerikai kezdeményezést, és nem fordít hátat a két állam megoldásnak. Ha azonban ezt elutasítja, akkor nem marad más hátra, mint egy kategorikus elnöki nyilatkozat a két állam megoldás további támogatásáról, még akkor is, ha ez az ellentétek nyílt beismerése lenne a miniszterelnök látogatása alatt.

Az Egyesült Államoknak nyomást kell gyakorolnia a miniszterelnökre a települések, a gázai kérdés kezelése, a Nyugati Parton és Jeruzsálemben élő palesztinok helyzetét illetően. Ugyanakkor az Egyesült Államoknak konzekvensen szorgalmaznia kell a palesztin reformot, az effektív kormányzás feltételeinek megteremtését, a palesztin biztonsági erők erősítését. Az írás egyúttal óva intette Izraelt az Irán elleni izraeli katonai lépésektől, mivel ez súlyosan érintené az Egyesült Államok térségbeli, il-

letve a muszlim világban lévő stratégiai érdekeit. Cordesman tekintélyes szakértő, de ilyen kemény hangú „vendégváró írást” bizonyára nem tett volna közzé, ha befolyásos köröktől nem kapott volna biztatást.

Az Obama és Netanjahu május 18-án, Washingtonban lezajlott első hivatalos találkozóját követő sajtókonferencián a televízió nézők milliói számára is eléggé jól érzékelhető volt, hogy a két fél álláspontjában több kérdésben is eléggé komoly nézeteltérések vannak. Netanjahu a fő hangsúlyt az iráni nukleáris program veszélyeire helyezte, melyek nemcsak hazáját és a mérsékelt arab államokat, hanem az Egyesült Államok érdekeit is veszélyeztetik. Örömmel nyugtázta, hogy Obama eltökélt az iráni nukleáris fegyverek kifejlesztésének megakadályozásában, s megerősítette, hogy az összes opció „az asztalon van”. Azaz Amerika végső soron hajlandó elmenni a konfrontáció felvállalásáig. Az amerikai elnök az USA nemzetbiztonsági érdekével egybevágónak nevezte a független zsidó állam, Izrael biztonságának fenntartását. Obama elismerte az iráni nukleáris fejlesztésből eredő veszélyt, de ennek korlátozásánál a hangsúlyt a tárgyalásokra, ezek sikeretelensége esetén az erőteljesebb nemzetközi szankciókra helyezte.

A palesztin kérdésben a két fél álláspontjában az ellentétek még szembeötlőbbek voltak. Obama a két állam megoldás szükségességéről beszélt, melynek realizálása szerinte nemcsak az Egyesült Államoknak, a nemzetközi közösségnek, hanem Izraelnek is érdeke. Netanjahu késznek mutatkozott arra, hogy azonnal tárgyalásokat kezdjen a palesztinokkal, de a palesztin állam lehetőségét egy szóval sem említette. Azt szeretnék, húzta alá, hogy a palesztinok önmagukat kormányozzák, de Izrael érdekeit veszélyeztető külső hatalmi tényezők nélkül. Fő célnak a konfliktus be-

fejezését tartotta, mely mindkét féltől kompromisszumokat követel. A tárgyalások során a palesztinoknak el kell ismerniük Izrael Állam zsidó jellegét, s tisztelniük kell országa biztonsági igényeit. Obama nagy hangsúllyal szövegezte az izraeli településpolitika leállításának szükségességéről, ennek alátámasztásánál a Bush-korszakban született útiterv mellett, az erre épülő és 2008 végén félbeszakadt annapolisi tárgyalási folyamatra hivatkozott. Az iráni veszély elleni összefogás és a palesztin kérdés összekapcsolását firtató kérdésre – a kapcsolat formális elutasítása ellenére – az elnök azt válaszolta, hogy amennyiben sikerül az izraeli–palesztin megbékélésben előrehaladást elérni, nő a lehetősége annak, hogy a nemzetközi közösség hathatósabban összefogjon a teheráni törekvésekkel szemben. A kettő összekapcsolása jellegét tekintve bizonyos fokig emlékeztetett az 1993 májusában bejelentett amerikai közel-keleti rendezési elképzelésre, mely az arab–izraeli békefolyamat előrehaladása, valamint Irak és Irán „féken tartásának” sikere között kölcsönösséget feltételezett. Netanjahu nagy nyomatékkal utasította el, hogy összekapcsolják Izrael és a palesztinok, illetve az arab világ közti béke kérdését a nukleáris veszély elhárításával. Elismerte, hogy Iránnal szemben szélesebb összefogásra nyílik lehetőség, ha sikerül a palesztinokkal megállapodni. De figyelmeztetett arra, ha Irán nukleáris eszközre tesz szert, akkor ez aláássa a békét, destabilizálja a régiót, s fenyegeti a békemegállapodást. Netanjahu nem mondta ki, de az addigi megnyilatkozásokból inkább arra lehetett következtetni, hogy a felek az „iráni kérdés rendezése” nélkül az átfogó megállapodásig el se jutnának.

Obama kairói beszéde Netanjahut lépéskényszerbe hozta: június 14-én, tehát

tíz nappal az elnök muszlim világhoz intézett üzenete után, a miniszterelnök beszédet mondott a BESA fórumán. A helyszín kiválasztása nem volt véletlen: az intézmény névadói Izrael egykori Likud párti miniszterelnöke, Menáhem Begin és Anvar Szadat egyiptomi elnök voltak azok, akik a hetvenes évek végén az első döntő lépéseket tették az arab–izraeli megbékélés érdekében. Ugyanakkor Netanjahu emlékeztetni szeretne volna a Fehér Házat arra, hogy csak Likud-politikusok lehetnek Washington igazi partnerei a békefolyamatban. Beszédében az iráni nukleáris programban látta a legnagyobb veszélyt Izraelre, a Közel-Keletre, s az egész emberiségre nézve. Előadásának legfőbb újdonsága egy korlátozott szuverenitású palesztin állam gondolatának elfogadása volt. Az amerikai diplomácia két állammal kapcsolatos „elvárásainak” ezzel próbált megfelelni. Ez nem volt teljesen új elem a rendezési elképzeléseiben, egy ilyen entitásról először 1996 szeptemberében beszélt a *Der Spiegel*nek adott interjújában.

Előadásában az elgondolás megvalósulását számos feltételhez kötötte. Ezek között első helyen szólt Izrael Állam zsidó jellegének elismeréséről. A második előfeltételként a demilitarizálást említette. Azaz egy ilyen entitásnak nem lenne hadserege, nem ellenőrizhetné a légteret, nem köthetne katonai egyezményeket, s mindezek mellett effektív biztonsági intézkedéseket kell tennie a területére történő fegyvercsempészás megakadályozása érdekében. Izraelnek garanciákat kell kapnia a demilitarizálás fenntartása és biztonsági igényeinek garantálása tekintetében. Egy végleges rendezési megállapodásban országának védhető határokat kell biztosítani, s Jeruzsálemnek Izrael fővárosának kell maradnia. A békeszerződés fontos feltételének tartotta, hogy a PNH Gázában állítsa

helyre a korábbi status quót. A településpolitikával kapcsolatos amerikai kritikát Netanjahu annak hangsúlyozásával próbálta kivédeni, hogy nem szándékoznak új településeket létrehozni, vagy a meglévők bővítésére újabb területeket kisajátítani. Óvatosan célzott a településeken belüli bővítés szükségességére.

A javaslatok a diplomáciai mozgásteret kiszélesítették, de Izrael Állam zsidó jellegének elismerése, Jeruzsálem izraeli ellenőrzés alatt maradása, számos kérdés (például területi kérdések, határok, zsidó települések jövője) homályban hagyása miatt palesztin részről az elképzelést azonnal elutasították. Az izraeli kormányt ez a reakció egyáltalán nem érte váratlanul, számítani lehetett arra, hogy a számos előfeltételt tartalmazó, nem túl átgondolt koncepciót nem fogják elfogadni. Több, a Likudhoz közel álló izraeli stratégiai elemző a két állam megoldást egyáltalán nem is tartotta megvalósíthatónak. A Nemzetbiztonsági Tanács korábbi vezetője, Giora Eiland 2009 februárjában közzétett tanulmányában többek között kifejtette, hogy a két állam megoldás hosszabb ideje része a rendezési elképzeléseknek, de eddig egyetlen izraeli kormány sem jutott el odáig, hogy ennek gyakorlati megvalósítását felvállalja. A politikai kockázat ugyanis jóval nagyobb, mint a várható siker. A kormányzatok által felajánlott maximum mindig is elmarad majd attól a minimumtól, amelyet palesztin oldalon elvárnak. A létrejövő palesztin állam demilitarizálása a modern korban egyáltalán nem garantálja a biztonságot. Amerikai részről a Netanjahu-előadásban körvonalazott javaslatokat biztató fejleménynek tartották, melyek utat nyithatnak a tárgyalások előtt, az effektív előrelépés nehézségeivel azonban – ahogy a későbbiekben kiderült – nem eléggé számoltak. ■